

Ad opprettelsen av norsk Vest-Madagaskarmisjon

AV TORE LAUGERUD

Et misjonshistorisk bidrag med apropos til debatten om Schreuder og NMS, og debatten om kolonialisme og misjon.

Innledende merknader

40 år er gått siden Det Norske Misjonsselskaps 100-års jubileum i 1942 med påfølgende utgivelse av et jubileumsskrift i 4 bind som inneholder Misjonsselskapets historie ute og hjemme.

I den etterfølgende tid har det vært drevet relativt lite vitenskapelig arbeid med de afrikanske «misjonsmarkenes» historie. Ser en bort fra F. Birkelis verdifulle doktorarbeide: «Politikk og misjon», Oslo 1956, har det meste stoff med relevans til dette emnet vært diverse oppgaver og studier i tilknytning til prof. Jarle Simensens arbeid med afrikansk historie ved universitetet i Trondheim. Dette arbeidet har imidlertid et annet hovedsikte; å belyse Zululands og Madagaskars historie i forrige århundre ved hjelp av norsk (Misjonsselskapets) kil-demateriale. Egentlig misjonshistoriske bidrag dreier det seg ikke om¹.

Alene det lange tidsrommet (40 år) skulle tilsi behov for et fornyet arbeid med stoffet. Til dette kommer at jubileumsskriftet ble til under *kummerlige arbeidsforhold* under krigsårene. En del av forfatterne hadde knapt mulighet til å arbeide som en ellers ville gjort under normale forhold.

Forfatter av jubileumsskriftets Vest-Madagaskarhistorie er dr. *Emil Birkeli*. Leser en hans framstilling i sammenheng, slår det en at her møter vi *misjonæren* Emil Birkeli. Han er engasjert i stoffet, og bak nesten hvert eneste avsnitt kan en skimte hans egne erfaringer som misjonær på vestkysten. Men det reiser seg også et spørsmål om ikke nettopp E. Birkelis nærhet til stoffet på flere punkter har vanskeliggjort en objektiv framstilling. Gjennom hele hans framstilling lar han sin mening om at tiden enda ikke var moden da Vest-Madagaskarmisjonen ble iverksatt i 1874 skinne tydelig i gjennom. Således heter det bl.a.:

«På kysten kjempet personene en fortvilet kamp om simpel livsrett under et innfødt anarki. I Høylandet kunne man løse divergensene på kjent grunn og i sikre omgivelser. På kysten spilte harsarden størst rolle de første 20 år²».

I forlengelsen av dette har tilsynelatende den tunge skjebne som møte pionermisjonærene (E. Birkelis nære forgjengere og medarbeidere) på den ublide teig de var blitt overlatt, utløst et visst behov for å gå i rette med de som var ansvarlige for opprettelsen av Vest-Madagaskar misjonen. I E. Birkelis framstilling rammer det særlig tydelig Madagaskarmisjonens grunnlegger biskop *Schreuder*, og delvis også dennes nære venn og medarbeider «misjonsprost» Borchgrevink.

E. Birkelis framstilling gir intet *klart* svar på spørsmålet om hva som egentlig førte til opprettelsen av Vest-Madagaskar som ny norsk «misjonsmark» i 1874. Denne uklareheten henger sammen med at han bringer mye bakgrunnsmateriale, men trekker ingen sammenfattende konklusjon. Det som fokuseres i E. Birkelis framstilling av Vest-Madagaskarmisjonens bakgrunnshistorie er *Schreuders (S) angivelig uheldige disposisjoner i innlandet, som førte ham til å søke alternative virkeplasser på øya*. Nesten programmatisk slås det allerede innledningsvis fast i E. B.'s framstilling: «Som det fremgår av Innlandsmisjonens historie, var det da heller ikke arbeidsfeltet og mangel på utvidelsesmuligheter som var årsaken (til at man søkte ny arbeidsmark på vestkysten), men forviklinger, misforståelser, og stridigheter ved grunnleggelsen av misjonen i Høylandet.

Mange faktorer spiller her inn, men de passerer alle og belyses av en sterk og utpreget personlighet, misjonens grunnlegger, biskop *Schreuder*. Det er *hans* syn (Birkelis understrekninger), *hans* oppfatning og *hans* reaksjonsmåte som får en avgjørende innflytelse på tingene.

Og litt lenger framme:

«Uten å nedsette biskop *Schreuders* innsats og gode vilje, føres likevel motsetningsforholdet tilbake til ham og hans måte å ta oppgaven på³».

I tillegg til dette anfører E. Birkeli S.'s og hans nærmeste medarbeider Borchgrevinks (B.) *negative holdninger til LMS og «hovakristendommen»⁴, som skapte et sterkt ønske hos dem om en «hovafri» misjon*. Om B. heter det således: «Han overtok helt S.'s syn på

LMS's misjon og kritikk av den måten hovaene praktiserte den på. Han var derfor til å begynne med en bitter opposent mot Londoner-misjonen og hovakristendommen⁵». Rett nok påpeker E. Birkeli også andre momenter, men det er disse som har blitt stående med vekten i hans fremstilling.⁶

På grunnlag av en gjennomgåelse av alt relevant materiale som finnes i NMS/FLM's arkiv⁷ på Madagaskar, supplert med opplysninger fra NMS's hjemmearkiv i Stavanger, er det undertegnedes mening at det bilde E. B. tegner av S.'s (og delvis B.'s) rolle i forbindelse med opprettelsen av Vest-Madagaskarmisjonen trenger å *nyanseres* og på visse punkter *revideres*. Likeledes er det vår mening at det er nødvendig i langt sterkere grad enn hittil å understreke betydningen av det *norsk-engelske koloniforsøket* på Vest-Madagaskar ved kaptein Larsen, tidligere fører av misjonsskipet «Elieser».

Derfor vil vi gjennom to artikler på nytt forsøke å tegne et bilde av denne delen av misjonshistorien. Vi tror også artiklene vil ha en viss aktuell verdi fordi de bringer materiale som er av viktighet henholdsvis for debatten om Schreuder og NMS og for debatten om kolonialisme og misjon hvor det hittil er trukket fram lite materiale som belyser spørsmålet i en *norsk* sammenheng.

Første artikkel:

Bakgrunnen – Schreuders, Borchgrevinks, de øvrige misjonærenes og hovedbestyrelsens roller i utviklingen i innlandet

For Madagaskars vedkommende var det hele fire forskjellige «instanser» som fikk innflytelse på utviklingen av misjonsarbeidet: S., B., de øvrige Madagaskarmisjonærene og hovedbestyrelsen (forkortes til (HB)). Dette sier litt om hvor kompliserte forholdene var, ikke bare på Madagaskar, men og rent administrativt og kommunikasjonsmessig. En rett forståelse av tingenes gang forutsetter derfor en klargjøring av hver av disse «polenes» holdninger og roller, og hvordan de virket inn på hverandre. I parentes bemerket: De kompliserte forhold på Madagaskar og den faktisk «firekantede administrasjonsstrukturen» som etter hvert utviklet seg her, må tas med som en årsaksfaktor til at det nettopp var i sammenheng med Madagaskar-misjonen konflikten mellom S. og NMS tilspisset seg og nådde sitt klimaks⁸.

1. Begynnelsen

Den første gangen Madagaskars vestkyst ble nevnt i norsk misjons-sammenheng var trolig i et brev fra den engelske Madagaskarmisjonær Ellis til S., datert Tananarive 9/12 1863⁹. S. hadde henvendt seg til denne kort før for å få nærmere rede på utsiktene for et eventuelt norsk misjonsarbeid på Madagaskar. Ellis mente at det mest passende sted for de norske måtte bli nordvestkysten, nærmere bestemt området rundt Majunga. Andre mulige arbeidsområder for nordmennene er det overhodet ikke tale om i svaret på den første henvendelsen til Londonermisjonen på Madagaskar.

Da S. senere planla sin undersøkelsesreise til Madagaskar, hadde han derfor opprinnelig tenkt å reise, først til hovedstaden og derfra nordvestover til kysten for å ta dette området nærmere i ettersyn.¹⁰ Undersøkelsesreisen til Madagaskar ble aldri gjennomført. Da S. i 1865 under overfarten landet på Mauritius, mente han at han fikk så gode og pålitelige råd der, at det ikke var bryet (langvarig fravær fra arbeidet i Zululand) verd å sette over til Madagaskar for å se på forholdene med egne øyne. På grunnlag av råd fra innlandsgassere og europeere han kom i kontakt med på Mauritius, fattet S. den første norske misjonsplanen for Madagaskar: *De skulle satse på kysten, nærmere bestemt nordvest- (Majunga) eller sørkysten (Fort Dauphin)*. Denne planen måtte være helt i harmoni med LMS' helhetstenkning angående Madagaskar. De hadde allerede selv «sikret seg» området rundt hovedstaden og hadde også – i alle fall overfor anglikanerne som sto dem svært fjernt kirkelig sett – gjort anspråk på resten av innlandet. Anglikanerne vek ved dette høvet unna en konfrontasjon og satset på nord- og østkysten. Da NMS var neste misjons-selskap ut, passet det godt om de tok seg av vest- og sørkysten.

Den skotske legemisjonæren *Dr. Davidson*, som dengang enda arbeidet for Londonermisjonen i hovedstaden, ble den direkte foranledning til at den første misjonsplanen for Madagaskar ble oppgitt. Denne sterke og selvstendige personligheten kom S. tilfeldigvis i kontakt med i Kappstaden i oktober 1866. Davidson vurderte situasjonen slik, at når londonerne hadde forbeholdt seg innlandet, var det fordi de ikke ønsket nært naboskap med Anglikanerne. Derimot mente han at de norske ville bli vel mottatt, og han henledet S.' oppmerksomhet mot Betsileo, som (foreløpig) var oppgitt av LMS og som han vurderte som en svært gunstig og lovende misjonsmark. Han mente og at et arbeid på kysten i sør eller vest kunne være politisk betent overfor Hovaregjeringen. S. fant argumentene velfun-

derte og overbevisende og forandret strategi. *Den opprinnelige kystplanen ble oppgitt og han satset fra nå av på innlandet, nærmere bestemt Betsileo.*

Det har vært diskutert hvor representativt Davidsons syn var ved denne anledning. En del kan tale for at hans uttalelser var i tråd med det flertallet av LMS-misjonærene mente på det tidspunktet. På den annen side skjedde det i løpet av følgende år flere ting som kan ha bevirket en noe annen holdning ved S.' første ankomst til Madagaskar 31/7-1867. Vi kan ikke se at S. tok noen nærmere kontakt med LMS' ansvarlige representant på Madagaskar før dette sitt besøk. Det er derfor svært vanskelig å ha noen sikker formening om hvordan de engelskes innstilling til den norske misjonen og dens hensikter virkelig var under de kjente og omdiskuterte samtalene S. førte med LMS-misjonærene i *Ambatoakanga-kirken* 2/9-1867. Alt kildematerialet vi kjenner til som omhandler dette viktige møtet har den svakhet at det har blitt til på et senere tidspunkt og derfor reflekterer begge parter forsøk på å bruke det til inntekt for et bestemt syn. Det som synes å stå fast er at partene la forskjellig vekt på møtet. S. så på det som et reelt forhandlingsmøte og var ute etter en avgjørelse her og nå. Engelskmennene derimot så på det mer som en uformell, orienterende sammenkomst. Derfor ble det heller ikke ført noen protokoll eller fattet noe vedtak. Nordmennenes senere argument om at ingen av de engelske ved denne anledning gjorde krav på Betsileo som deres arbeidsområde, og ingen protesterte da S. la fram sin konklusjon:

«We leave Imerina to you and go to the Betsileo¹¹» – er selvsagt ikke ensbetydende med at det ble inngått en avtale på dette møtet. Engelskmennene opptrådte i det hele tatt avventende og var ikke rede til å inngå noen avtale på det tidspunkt. Årsakene kan ha vært flere. Dette med norsk arbeid i innlandet var et helt nytt moment, og det er ikke utenkelig at man hadde behov for nærmere drøftelser med direksjonen i London om dette. Men det er vel heller ikke usannsynlig at deres tilbakeholdenhet hadde sammenheng med en begynnende skepsis overfor den norske misjon. Deres egne ressurser var svært knappe på dette tidspunkt, og i det hele tatt var den politiske situasjon ugunstig for engelskmennene. I en slik situasjon kan det være vanskelig å ta i mot en «inntrenger» med åpne armer. Hertil kom at «inntrengeren» var ledet av en nylig utnevnt misjons**biskop**. De independistiske londonermisjonærer kunne lett oppfatte ham som en representant for teologiske og kirkelige standpunkter som hadde visse

fellestrekk med de anglikanske idealer som de nettopp på det tidspunkt kjempet mot av all kraft både hjemme og på Madagaskar.

Hvorom allting er, de første norske utsendinger; Engh, Borgen og Nilsen dro noe senere til Betafo, og dermed var den norske Madagaskarmisjon i gang i et område svært nær det «engelske» Imerina. Dermed var kimen lagt for en vond konflikt mellom NMS og LMS som skulle bli en svært viktig retningsviser for det norske misjonsarbeidets 5 første år på Madagaskar.

2. Vest-Madagaskar-misjon som alternativ til arbeidet i innlandet

Hadde londonerne vært avventende ved samtalene i 1867, skulle utviklingen bringe nye momenter som førte til en avgjort forandring i deres holdning. 13/10-1869 konstituerte Madagaskar (dvs. Hovastyret) en slags «dronningens misjon» i nært samarbeid med LMS. Dette var en følge av *landets offisielle overgang til kristendommen* som hadde funnet sted tidligere samme år. I England førte dette til en voldsom Madagaskar-begeistring. England var igjen begunstiget av regjeringen. Styret, og dermed landet, hadde antatt kristendommen som sin offisielle tro. Hele øya lå åpen for LMS-satsing. Dermed var forhandlings situasjonen ved S.' annet Madagaskar-besøk i 1869 den, fra norsk side, verst mulige. Londonerne hadde alle forhandlingskort på hånden, og var ikke innstilt på å gi noe fra seg. «Til nød vilde de tillade oss at missionere på Syd- og Vestkysten»¹². S.' forhandlinger med londonerne oppløste seg etter en heftig diskusjon i intet. Før han forlot øya sendte S. et brev der han fastholdt de norskes rett til å være i «Nord-Betsileo», mens «The district of Imerina and South Betsileo we consider belong as a separated mission-field to LMS»¹³. I samme brev kommer han og inn på planer om et norsk agentur i hovedstaden, en utsikt som fikk engelskemennene til å se på den norske misjon med åpen misnøye. De skrev hjem etter flere misjonærer og penger og anbefalte at de norske skulle forsvinne fra innlandet.

Dette vanskelige forholdet til LMS var delvis innvevet i et annet av alvorlig karakter, nemlig *de norskes forhold til den gassiske stat*. De var ankommet uten noen forkontakt med regimet og det gikk et halvt år før noen audiens ble realisert. Problemet var selve fundamentet i den gassiske utenrikspolitikk, nemlig at fremmede fra land de ikke sto i et ordnede, traktatmessig forhold til, ikke hadde rett til å slå seg ned på Madagaskar. I en slik situasjon kan en diskutere holdbarhe-

ten i å sende over de første utsendingene alene og overlate dem til seg selv i et år,¹⁴ slik S. til slutt besluttet. Men fra og med sin egen ankomst i 1867 taklet han situasjonen med handlekraft og dyktighet. Som en nødløsning skjøt han seg selv (S. hadde engelsk borgerrett) og sine misjonærer inn under den engelsk-gassiske traktat, etter råd fra den engelske konsul Pakenham, og valgte ut fra dette ikke å *søke* om tillatelse til å begynne norsk misjon, men bare «i underdanighet» *meddele* dronningen sine hensikter. Vel var det høyt spill, men i virkeligheten den eneste vei som hadde mulighet til å føre fram. Slik ble den engelsk-gassiske traktat den norske misjons rettsgrunnlag overfor regimet. En skrøpelig og på sikt uholdbar ordning all den tid traktatens egen ordlyd sto i veien for en slik mulighet. Ingen var mer klar over dette enn S. selv, og han arbeidet stadig for å få fortgang i behandlingen av den søknad om opprettelse av norsk konsulat på Madagaskar, som NMS sendte innenriksdepartementet 14/12-68.¹⁵ Med denne politiske situasjonen ble motsetningsforholdet til LMS desto mer alvorlig. Londonerne var begunstiget av regjeringen og sto i intim kontakt og samarbeid med denne – ja, misjon og stat var i ferd med å smeltes sammen i en enhet.

Dette er bakgrunnen for at S. tok til å utarbeide *alternativer* til misjonsplanen i innlandet. Dermed kom spørsmålet om Vest-Madagaskarmisjon til å bli aktualisert på nytt. Det finnes i Birkelis framstilling en tendens til å ville bebreide S. dette (se f.eks. s. 340). Men slik situasjonen var, var det i realiteten det eneste ansvarlige, og vitner om misjonsstrategisk evne og handlekraft. S.' brev til HB om dette er tilsynelatende ikke bevart, og derfor er det noe usikkert hva som er S.' eksakte mening med dette utspillet. Også HB's svar av 8/4-70 røper noe forvirring fra deres side: var S.' hensikt en betinget foranstaltning eller det første skritt i en bevisst retrett fra innlandet? Det meste taler for at S.' hensikt bare var å være forberedt på alle eventualiteter, og sikre seg en *retrettmulighet før* situasjonen eventuelt ble så kritisk at de norske måtte trekke seg ut av innlandet. S. kunne nok både tenke seg muligheten av at et oppbrudd ble *påtvunget* dem av myndighetene, men også at *de selv* ville kunne komme til å finne det mest holdbart å bryte opp p.g.a. den vanskelige samarbeidssituasjonen med LMS. Derfor anbefaler han konkret i sitt brev til HB av 7/2-1870 en undersøkelsesreise til Vest-Madagaskar over land til Majunga, og muligens derfra med misjonsskipet «Elieser» langs vestkysten til St.-Augustinbukta¹⁶.

HB. så for seg en rik misjonstid i innlandet¹⁷, og ville meget nødig

tenke på et oppbrudd herfra. Når de allikevel fant å måtte bifalle S.' plan om å se seg om etter alternative virkeplasser på øya som var uavhengig av hovaregimet, viser det hvor alvorlig også disse vurderte situasjonen. Bl.a. satt de med et ferskt avslag på sin konsulatsøknad. Hertil kom at det dårlige forholdet til LMS var i ferd med å bli en belastning også hjemme, og HB. mente at et åpent brudd med disse ville: . . . «udsætte vor Mission for adskillig Miskjendelse¹⁸». *S. hadde således full støtte fra HB.*

Det ble S.' «misjonsprost»¹⁹ *Chr. Borchgrevink*, som ankom Madagaskar sammen med S. ved dennes annet besøk i 1869, som skulle lede undersøkelsesreisen til vestkysten. Da B. skulle bli nøkkelmanen for iverksettelsen av sakalavamisjonen, er det på sin plass allerede her å anføre noen momenter til forståelse av hans posisjon. B. var embedsmannssønn med universitetsutdannelse både i teologi og medisiner. Således skilte han seg ikke lite ut fra sine misjonærkollegaer på Madagaskar i bakgrunn. Mer enn noen av disse skulle han da også komme til å utvikle et personlig, nært og vennskapelig forhold til S., og langt på vei bli hans meningsfelle. B. hadde imidlertid delvis andre karakteregenskaper enn S. Han var svært lettomgjengelig, og mindre omstendelig enn denne, og hans ireniske natur hørte sammen med en dyp motvilje mot å sette tingene på spissen. B. var naturlig ydmyk, og uten å være prinsipløs inngikk han gjerne kompromisser og gikk alltid taktfullt fram.

Møtet med Madagaskar ble for ham en stor skuffelse. Ikke lenge etter sin ankomst til hovedstaden, var han til stede ved et stort nytårselskap hos dronningen. Om dette skriver han i NMT 1870:

«Det hele Væsen syntes kun at bestyrke mig end mere i den formening, at den nærværende Christendom her paa Madagaskar vel er stor i Kvantitet (efter sin ydre Skikkelse), men jammerlig i Kvalitet (efter sin indvortes Beskaffenhed)». (s. 244)

Bak brevet ligger tilsynelatende et ikke ubetydelig kultursjokk og desillusjonerthet med hensyn til kristendommens stilling. Allerede her gir B. uttrykk for det utilfredsstillende i en eventuelt permanent stilling for ham i hovedstaden. Inntrykket av den gassiske kristendomsform som møtte ham der, ble så sterkt at han fant det nødvendig å skrive en artikkel om dette til England, gjennom hvilken han ønsket å korrigere det misjonsinteresserte Europas misvisende og sterkt romantiske oppfattelse av kristendommen på Madagaskar – vel vitende om at dette ville være like umulig som at «. . . standse en Lavine i dens Fart»²⁰. Artikkelen forstår en best som en nødvendig

utløsning og et fortvilet rop fra en skuffet misjonær som nettopp har kommet ut og funnet at terrenget ikke stemte med kartet. . . . «Selv ble jeg meget smertelig skuffet ved at komme ud og se den nøgne Virkelighed. Den Beskrivelse jeg hadde faaet i Hjemmet, var saa saare anderledes.»

Det er tydelig at B. opplevde «. . . den politiske og ydre Christendom istedet for den hjertelige og indre Christendom . . .» som et stort onde – ja, som en personlig belastning i hans stilling i innlandet. Foruten dette er det det independistiske kirkestyre samt den LMS/statlige predikantinstitusjon («dronningmisjonen») som faller ham tyngst for brystet. Dels påpeker han de innfødte predikantenes mangel på kunnskap og kristelig livsførsel, dels deres motstand mot andre misjoner (NMS) og de intriger de skaper for disses representanter rundt omkring. Det virker som om B. like fra begynnelsen av har ønsket seg bort fra Tananarive. Hans ord: . . . «Dog vil jeg være vel fornøiet med at gaae hvorhen jeg bliver sendt²¹ . . .», i forbindelse med at han minner HB om S.' tanke om misjon på Vest-Madagaskar, er i denne sammenheng en klar antydning om dette. Også andre uttalelser viser at tanken på «egentlig Hedningemisjon» blandt Sakalavene har ligget hans hjerte nær, like fra begynnelsen av.

3. Ny linje: Befestning av stillingen i innlandet – taktisk bruk av undersøkelsesreisen

I løpet av 1870 skjedde det en del ting som bevirket en *kursendring*. Året før var det kommet ut 7 nye misjonærer, noe som selvsagt bandt nordmennene fastere til innlandet, og en eventuell *frivillig* rett derfra ble stadig mindre sannsynlig etter hvert som arbeidet ekspanderte og nye stasjoner ble grunnlagt. Hertil kom en noe forandret innstilling til Londonermisjonen. Misjonærenes nevnte henstilling til deres direksjon i London etter de mislykte forhandlinger med S. i 1869 om å foreta en storstilet opptrapping av deres virksomhet på Madagaskar, avfødte et skriv fra director Müllens til NMS-sekretær Dons av 17/1-70, hvor londonersekretæren kategorisk slo fast at *hele* innlandet «tilhørte» LMS – og at de norske derfor måtte trekke seg ut. Likeledes gjorde han også krav på vestkysten fra Morondava og nordover²². Hadde de norskes forhold til LMS hittil vært preget av en viss forsiktighet, imøtekommenhet og ønske om broderlig sameksistens, ble nå *kampgløden* vakt til live av dette harde og urimelige utspillet fra Müllens²³. Et tredje moment var at den tidligere

nevnte dr. Davidson – som i mellomtiden var trådt ut av LMS – klarte å overbevise B. om at *et legesamarbeide mellom de to i hovedstaden* ville bidra til å sikre den norske misjonens tilværelse på Madagaskar²⁴. Dermed var den betingelsen B. hadde omtalt i sitt nevnte brev til HB – . . . «Den eneste Grund til at oppholde mig her nogen Tid efter at være bleven Sproget mæktig, maatte være, om jeg ved min væren her kunde i nogen væsentlig Grad gavne vor Mission paa Madagaskar . . .» – oppfylt, og B. innstilte seg, i alle fall foreløpig på å bli værende i Tananarive og ta opp kampen. Pliktfølelsen og utsikten til, ved sin legepraksis, å kunne bidra vesentlig til å sikre NMS's tilstedeværelse på Madagaskar, overvant foreløpig hans personlige ønsker og tilbøyeligheter.

Enda et moment må tas med for å belyse kursendringen som fant sted i løpet av dette året. Allerede i 1865 ble den engelske misjonær Toy, da han ønsket å foreta en undersøkelsesreise i Sør-Betsileo, åpent fortalt at en slik reise ikke var ønsket av myndighetene. Det ville kunne ha en uønsket virkning om europeerne begynte å spre seg utenfor Hova-området, nemlig den at andre stammer kunne komme til å bli «as wise as we»²⁵. Kimen til denne politikken lå allerede i Radama I's strategi overfor europeerne: Han søkte samband med stormaktene i Europa og ønsket europeere til Madagaskar, herunder og misjonærer, for gjennom dem få del i den kristne sivilisasjons goder, kunnskap – og dermed: makt. Det gjaldt altså for Hova-folket med dets ambisjoner om å bli hele Madagaskars herrefolk å få del i opplysningen. Omvendt var det selvsagt om å gjøre at stammene utenfor Hovaterritoriet ikke fikk del i samme. Ut fra dette gjentok også de norske misjonærene stadig nødvendigheten av å *gå varsomt fram for ikke å provosere myndighetene*. Deres rettsgrunnlag var fremdeles et uløst spørsmål, stadig mer sto på spill ettersom antallet menigheter i innlandet vokste, og selv B., alle sine personlige tilbøyeligheter til tross, anså at tiden var lite egnet til sakalavamisjon på det tidspunkt. Nå sto likevel pålegget fra HB om å gjennomføre en undersøkelsesreise til sakalavaland enda ved makt, og B. gjorde bare den forandring av opplegget at han kamuflerte undersøkelsesreisen som en vanlig handelsreise med «Elieser» og gikk ombord i Tamatave som vanlig var, i stedet for i Majunga, som S. hadde forevist, for å unngå å vekke oppsikt.²⁶

Hovedbestyrelsen trekker i sitt svarskriv til Madagaskar av 19/10-1870 følgende konklusjon av utviklingen i 1870:

(. . .) «synes da Undersøgelsesreisene, særlig da den langs vest-

kysten, som maaske nu allerede er tilendebragt, i nogle Henseender at være blevne mindre hensiktsmæssige, eftersom det jo for det første ikke vil være tilraadeligt aa begynde nogen Mission udenfor Huvaregjerings Omraade»²⁷.

Også S., som var den som opprinnelig hadde tatt initiativet til å se seg om etter alternative virkeplasser, endte til slutt opp med i hovedsak samme strategi: å søke å befeste stillingen i innlandet, og skyve spørsmålet om sakalavamisjon ut i en ubestemt framtid. Således skriver han til HB. 10/1-1871:

«(. .) hvad jeg ogsaa sagde vore Madagaskar Reisende sidste Vinter, at jeg antog, at der ikke blev noget af med den projecterede Undersøgelsesreise (. .). Det har ogsaa forundret mig, at B. dersom han virkeligen kunde lægge nogen begrundet Vægt paa Davidsons nye Udsagn: Om U hensigtsmæssigheden og til Utilraadeligheden for ikke at sige Umuligheden av at begynde Mission udenfor Huvaernes Herredømme paa Madagaskar, indlot sig paa Undersøgelsesreisen (. .)»²⁸.

Det kanskje mest interessante ved dette brevet er dets lettere irriterte tone, som illustrerer det alt kjøligere forhold mellom S. og HB; bl.a. heter det videre:

«Og med mindre Hovedbestyrelsens paalæg om at foretage hin Undersøgelsesreise har været saa apodictisk (hvilket er mig ubekjend), saa indser jeg ikke nogen større tvingende Grund til ikke at afvige fra dette mitt betingede Forslag, end fra at afvige fra min mindre betingede Plan angaaende Fordelinger af Missionsstationer i Betsileo».

Årsaken må søkes i at S. stadig sterkere følte en *uholdbar mellomstilling* mellom HB og misjonærene på Madagaskar. Når undersøkelsesreisen overhode ble foretatt til tross for at alle partene: B., HB. og S. mente den hadde tapt sin aktualitet og betydning allerede *før* den ble iverksatt, henger det sammen med *de vanskelige kommunikasjonsforholdene og den kompliserte saksgangen* utviklingen på Madagaskar førte en inn i. En ser også i det som er sitert ovenfor en antydning om at S.' grep på utviklingens gang på Madagaskar fra nå av (slutten av 1870) blir løsere. Administrasjonsstrukturen er i ferd med å smuldre opp. Tyngdepunktet forskyves stadig klarere fra Zululand til Madagaskar, og selv om S.' disposisjoner fremdeles beholder betydelig innvirkning på sakenes gang, er det tydelig at aksene Stavanger-Tananarive blir stadig viktigere. Det er verd å merke seg at denne utviklingen begynner *før* Lars Dahle har fått vesentlig inn-

flytelse, tvert i mot er det enda S.'s venn og meningsfelle B. som står i sentrum i Tananarive. Delvis var det i tråd med S.' *eget ønske* at misjonærene på feltet måtte få så frie hender som mulig. Men samtidig satte det ham i et dilemma: Den overbestyrelse han var blitt pålagt å utøve på Madagaskar ble mer og mer problematisk. Det var ikke bare Tananarive som fikk større og større betydning, men og Stavanger. I ikke liten grad var det også et utslag av at *HB tiltok seg en myndighet* som gikk ut over det administrasjonsordningen av 1866-67 (som de selv hadde vedtatt) ga dem vis av vis misjonsbiskopen. Først *senere* skulle de *personlige motsetninger* komme til og forsere utviklingen fram mot den åpne konflikt.

Det er og viktig å påpeke at kildematerialet viser at S., skjønt han i *hovedsak* endte opp med den samme strategi som Madagaskarmisjonærene og HB, *ikke uten videre kunne samtykke fullt ut* i deres vurderinger og disposisjoner i innlandet. Som det overfor siterte brev av 10/1-1871 viser, var han bl.a. kritisk til plasseringen av de 7 nyankomne misjonærene i innlandet. Mye tyder på at S., naturlig nok, følte seg mer forpliktet på de løfter han selv ved tidligere anledninger hadde avgitt til londonerne, enn de andre gjorde. Særlig holdt han igjen overfor en del av misjonærenes disposisjoner i hovedstaden med tanke på å etablere seg fast der. Videre var det nok fra S.' side *mer* begrunnet i trykket fra londonerne, enn i frykt for myndighetene, når han presset på for å finne alternative misjonsmarker. Frykten for hovaregjerings mulige påfunn synes å ha vært større blandt misjonærene på Madagaskar enn den var hos S.

Det er derfor ikke unaturlig at nettopp han kommer på en *annen* måte å bruke den allerede foretatte undersøkelsesreise på:

«Maaske Undersøgelsesreisen, om den ikke skulde bringe andre Resultater, dog kunde bidrage til, at Madag. dvs. Huvaregjeringen blev os noget føierligere og mindre nøieseende, dvs. fordringsfuld i Traktatspørmaalet, naar den erfarer, at vi baade kunde og ere bestemte paa at skaffe os Missionsfeldt paa Madag. Hvis Huværne skulle ville gjøre Vanskeligheder for deres Landsdeles vedkommende»²⁹.

En slik «taktisk bruk» av undersøkelsesreisen kunne også bli et kort på hånden overfor LMS. Det at reisen i det hele tatt ble foretatt var et tegn på at de norske:

(. . .) «for den kjære Freds Skyld vilde, saafremt vi ellers kunde forsvare at gjøre det, følge Abrahams Exempel og se os om efter et andet Sted, hvor vi kunde missionere uden at forulempes af no-

gen Ting, som nu truer med at kummerliggjøre os vort fredelige Arbeid»³⁰.

4. Undersøkelsesreisen og resultatene av den

Slik var omstendighetene omkring Borchgrevinks og Borgens undersøkelsesreise til vestkysten, høsten 1870. Reisens forløp er meget nøye beskrevet i Norsk Misjonstidende 1871, og vi kan her nøye oss med å referere noen punkter som er vesentlige i vår sammenheng. Som vi har nevnt hadde B. tillatt seg å forandre S.' opprinnelige anviste reiserute, uten at det var blitt tid til å innhente biskopens samtykke til dette på forhånd. Avgjørende for B. på det tidspunktet var hensynet til hovaregjeringen. For å unngå å vekke oppsikt kamouflerte misjonsskipets kaptein Larsen reisen som et vanlig handelsforetagende, og B. og Borgen gikk ombord i Tamatave³¹. Første stopp var St. Augustin-bukta ved Tulear, som lå i et av hovaene uavhengig sakalavaområde. Til tross for at ryktet spredte seg om at Elieser var et krigsskip sendt fra hovaene for å undertrykke dem³², lyktes det å få audiens hos sakalavakongen Lahymerita etter mange viderverdigheter. Da ærendet var framlagt, svarte kongen at de hvite skulle ha hans velsignelse til å virke i hans land om de kom dit.

Neste hovedmål var Morondava, som de nådde etter et par stopp på plasser de fant lite tilfredsstillende, med en sparsom befolkning i ytterst usle hytter. De var nå kommet i hovaokkupert sakalavaland og tok bl.a. inn på hovafestningen Andakabe . . . «hvor Borgen en lang Stund foredrog Bibelforklaring for en Deel Huvaer, der nok undertiden pleiede at optræde som «Dronningens Predikanter». Det hadde nemlig her, som i tilknytning til de fleste hovafestninger, dannet seg en slags hovamenighet, bestående av handelsmenn, offiserer, soldater og deres slaver.

I Morondava skilte B. og Borgen lag. Borgen dro over land til Betsileo, gjennom et område under hovabesittelse, med flere større byer og garnisoner til å holde i sjakk de mange «sakalavabander» som opererte i området. Det var på det tidspunkt en ytterst farefull reise, og Borgen var flere ganger i livsfare. B. på sin side fulgte Elieser nordover, men besøkte ingen flere plasser på veien da området nord for Morondava i tillegg til å være uavhengig sakalavaland også sto under en ikke ubetydelig muhammedansk innflytelse. «Da Muhammedanerne (Araber)ere de egentlig raadende langs Kysten, og da ingen ere mer fiendsk mod Missionærer, end just disse, og da de fremdeles udøve en ikke ubetydelig Indflydelse over de omkringboende

Sakalaver, der søge at efterligne Araberne paa samme Maade, som Huvaerne søger at efterligne Europæerne – vil det være klart, at Hindringene for Missionsarbeidet her, langs denne slavehandlende Kyst, ville blive mangedobbelt større, end noget andet Sted af Øen»³³. Med dette var inspeksjonen slutt for B.'s vedkommende.

Borgen tok veien videre fra Andakabe østover til Mahabo, en annen stor hovaby med garnison, hvor og sakalavaenes kongefamilie oppholdt seg under en slags kontrollert frihet. Også her hadde det dannet seg en løs hova «menighet» ved innfødte «predikanter», dvs. på stedet bosatte militære eller handelsmenn eller slaver. Også disse underviste og veiledet Borgen så lenge han var der. Her ble Borgen vitne til hvordan hovaene en dag grusomt tok livet av 4 sakalavaer tilhørende en «røverbande». Forholdene var i det hele svært ustabile og hovaguvernøren klaget stadig til dronningen, men fikk aldri annet svar enn å formane folket og bære over med «dets daarlighed» . . . «Dronning Ranavaluna vil nemlig ikke høre tale om Eksistensen av «Fiender» blandt Madagasserne, hvem hun vil betrakte som eet Folk, hvis Hoved og Herre hun selv er» . . .³⁴. En holdning som stilles i det skarpeste relieff til Borgens beretning om et sakalava-angrep på en hovakvegdrift han selv var vitne til: «Sakalaverne raabte her til de af dem forfulgte Huvaer, at de paa samme Maade ville forfølge dem alle Vegne og slaae dem i hjel, da de vare deres Forurettete og Undertrykkere»³⁵. Vel var sakalavanes begjær etter hovaenes kveg og bagasje i alminnelighet stor, men Borgen antyder at dette angrepet nok var gjengjeld for at hova-anføreren nylig på dronningens befaling hadde brent opp avgudene og tryllemidlene til sakalavane i Menabe-området. Et interessant hint om at det også, i alle fall leilighetsvis, ble forsøkt tvangskristning av Sakalavene i de Hovabesatte områder.

På sin vei videre østover gjennom sakalavaland besøkte Borgen bl.a. Malaimbandy og Midongy, begge hovabesittelser. Også i Malaimbandy ble Borgen en tid og underviste «hovamenigheten». Flere ganger var han i stor fare under veis p.g.a. de omstreifende sakalavabander, som hovaene aldri fikk full kontroll over. Dermed fikk Borgen et realistisk inntrykk av det ytterst vanskelige i å begynne misjon i dette område. Bare i hovagarnisonene fant han beskyttelse og sikkerhet.

Mye tyder på at hovaregjeringen på dette tidspunkt var i ferd med å gi opp den tidligere politikk om å holde kristendommen borte fra de andre stammene på øya. Flere forhold kan ha utvirket dette. For

det første hadde den gamle linje *allerede vist sin maktesløshet* – nemlig på østkysten hvor både anglikanerne og katolikkene alt lenge hadde drevet misjonsarbeid. Selv om regjeringen langt på vei kunne holde kontroll med de som passerte hovedstaden på sin vei til andre stammer, var de maktesløse på kystene. For det andre viste det seg *umulig å unngå at kristendommen spredte seg til alle deler av øya gjennom kristne soldater og offiserer* som ble beordret til de tallrike hovagarnisoner og gjennom handelsmenn som slo seg ned i de besatte områdene. Til dette kom *det ytre religionsskiftet i riket i 1869*. Også besettelsene i utkantene hørte jo til riket, og med ytre så vel som indre nødvendighet måtte religionspolitikken justeres. Den dualistiske modell hvor herrefolket reserverer kristendommen for seg selv for at de undertrykkede grupper ikke skal heves opp på samme nivå, erstattes av en enhetsmodell hvor man søker å påtvinge eller lokke undersåttene til å anta den statsbærende religion. I begge tilfelle blir kristendommen et middel for makthaverne til å holde riket sammen og befeste sin makt. Det kan således synes som om S. hadde rett, da han ikke helt kunne dele frykten for å bevege seg utenfor hovaområdene. I konklusjonen på undersøkelsesreisen og dens resultater er det en klar forskjell mellom B. og Borgens vurderinger.

Borchgrevink karakteriserer Sakalavene som et vilt, av sivilisasjonen aldeles upåvirket folk,³⁶ men deres villskap setter han i klar sammenheng med hovaundertrykkelsen av dem. Egentlig tror han de av naturen er nokså godmodige, og forklarer det skrekkbilde hovaene tegner av dem som et resultat av det gjensidige hat og frykt mellom disse to folkegrupper som representere de to uten sammenligning mest betydelige statsdannelser i Madagaskars historie. B. kan ikke tro at dette folk vil vise seg å være helt uimotagelige for Guds ord, men det er en åker full av «Stene og Ukrudt», hvor man ikke kan gå med tanker om å høste en hurtig og rik høst. Et arbeid her vil kreve misjonærer av en ganske spesiell støpning.

Borgen vurderer i mangt annerledes enn B. Hans hovedkonklusjon er at: . . . «det ei vil være vel eller svare Regning for Selskapet for nærværende at paabegynde noen Mission blandt Sakalaverne som saadanne, men derimod gjøre Huvaernes Militærstationer til Missions stationer som Udgangspunkt for Trængen ind iblandt og paavirken af Sakalaverne. . .»³⁷. Etter hva han har kunnet høre og erfare på sin tur synes enda . . . «den største Deel af Sakalaverne at være Røvere og Mordere» . . . Videre nevner Borgen hensynet til hovaeregjeringen som han tror ikke ville se med blide øine på at man be-

gynte arbeid blandt deres erkefiender. Dessuten må man vurdere hensiktsmessigheten i å ta opp arbeid i et slikt «saare trykkende Klima» og i et område som er så spredt befolket.

Av dette går det klart fram at Borgen ikke for sin del kan støtte noen sakalavamisjon, og vel neppe heller finner det regningsssvarende å ta opp noe *umiddelbart* arbeid med utgangspunkt i hovagarnisonene på vest: . . . «Forøvrigt skulde man vel holde det for ganske sandsynligt, at Huvaregjeringen langt hellere vilde give os Anbefalingskrivelse til Steder i Imerina og Syd-Betsileo, hvor Klimaet er sundt og Befolkningen stor og rikelig, end til noget som helst Sted i Sakalaverlandet» . . . Med andre ord: i følge Borgen må det på det nåværende tidspunkt være misjonsstrategisk riktig å sende ut maksimalt med misjonærer til Madagaskars innland. . . . «Længere ind i Fremtiden turde det maaske vise sig at være for sent, da jo Londonerne nu med rastløs Iver bestræbe sig for at besette alt, og saaledes at drag Alt ind under sin Virkekreds's Omraade . . .»

Spør en etter årsaken til de forskjellige konklusjoner, er det åpenbart at de forskjellige reiseruter de to fulgte er av vesentlig betydning. B. førte, bortsett fra de få og kortvarige strandhogg de foretok, en rolig og beskyttet tilværelse om bord i «Elieser». Borgen derimot fikk under sin ytterst farefulle og langvarige reise føle på kroppen hva det betød å befinne seg i sakalavaland. Han fikk erfare at uten hovagarnisonenes beskyttelse var det langt på vei umulig å ferdes eller oppholde seg i disse traktene. Men et annet vesentlig moment må også tas med, nemlig deres, på enkelte punkter, avvikende holdning til innlandskristendommen. B.'s situasjon er det allerede grundig redegjort for. Han led, i alle fall periodevis, over å være misjonær i innlandet midt i denne «politiske og ydre Christendom» og med permanente stridigheter med londonermisjonen, som han såvel i teologisk som i kirkelig henseende følte enda større avstand til enn noen av de andre norske misjonærene. Han ønsket seg inn i et «egentlig Missionsarbeid», og gjentok med jevne mellomrom overfor hovedbestyrelsen sitt ønske om å gå til Sakalavene. Det ville være merkelig om dette ikke i noen grad skulle farge hans beretning fra undersøkelsesreisen. At denne holdningen kan påvises hos B. på et så tidlig tidspunkt, viser at hans ønske om å gå til sakalavene i utgangspunktet ikke kan forklares ut fra det dårlige forholdet til Lars Dahle som etter hvert utviklet seg. En annen sak er det at forholdet til Dahle på et senere tidspunkt kan ha forsterket B.'s ønske om å komme bort fra hovedstaden.

Borgen delte i utgangspunktet alle de norskes skepsis mot londonerne, deres frustrasjon over dronningens «predikanter,» og ikke minst var han kritisk til Betsileostormennenes intriger og hindringer hver gang de norske skulle forsøke å danne nye stasjoner eller kirker. Allikevel viser kildene at han vurderte den «politiske og ydre Christendom» mer positivt enn B. F.eks. tok han, på misjonærenes Rådslagningsmøte i 1871, til orde for at man ikke burde gjøre motstand mot statens tvangskristendom, men henviste til kristendommens tvangsinnførelse i Norge: . . . «om det enn ikke kunne siges, at den var riktig, saa blev den dog til Gavn tilsidst»³⁸. Referatet fra undersøkelsesreisen tyder også på at *Borgen* var mer opptatt enn B. av den åndelige tilstand hos hovaene på vest. Han holdt bibellesninger for dem, gikk sterkt inn i deres «menighetssammenhenger», og synes i det hele å ha brukt langt mer tid på hovaene enn på sakalavene. Hans hovedkonklusjon: at man ved et eventuelt misjonsarbeid på vest burde gjøre «Huvaernes Militærstationer til Missionsstationer», er ikke overraskende i lys av dette.

5. Strategien gjennomføres – man tar kampen opp i innlandet

Undersøkelsesreisen førte ikke til forberedelser til å oppta arbeid på vestkysten. Som vi har sett lå dette i kortene allerede *før* reisen ble foretatt. Resultatet av turen var heller ikke av en slik karakter at man fant noen grunn til å avvike fra den nye linjen – å ta kampen opp mot londonerne og ri stormen av i innlandet – snarere tvert i mot. Således skriver S.:

«(. . .) det nærmeste Udbytte af hin Undersøgelsesreise for Øieblikket *ikke* vil blive *det* at vi nu strax gjøre Brug af de indvundne Oplysninger til at befæste Steder der på Vest-kysten, (. . .) *men* vil blive *det*, at vi indtilvidere indskrænke os til at gjøre en klog Brug ligeoverfor Huvaregjeringen og Elemeserne (. . .)» (dvs. av undersøkelsesreisen; se sitatene overfor).

Men S. fortsetter brevet slik:

«Imidlertid kan jeg ikke fordølge for mig selv, at så uhyggeligen og fortrædeligen indeklemt og overrendt som vor Madagaskar Mission for nærværende er, ville det i mange Henseende være at foretrække at have vor Mission paa et Sted, hvor vi kunde arbeide i Fred for disse smaalige og bedrøvelige Klagerier, der i Bunden og Grunden (. . .?, uleselig!) fra dem der samen med os skulde være Fredsbud, men ere nu blevne Ufredsmedarbeidere»³⁹.

Dessuten, fortsetter han, er det ikke bare de norske som har oppmerksomheten vendt mot Vest-Madagaskar. S. vet positivt at andre kan komme dem i forkjøpet dersom de drøyer med å gjøre bruk av resultatene av undersøkelsesreisen, om de da senere skulle bestemme seg for å begynne på vest, (nordmennene vant «kappløpet om vestkysten» – ikke fordi det manglet interessenter – men fordi man hadde «Elieser» var man ikke som de andre avhengig av det vanskelige problemet med å få skipsleilighet).

Når S. ved denne anledning bare motstrebende og foreløpig ville gi slipp på Vest-Madagaskar, henger det sammen med at han i flere henseender ikke fullt ut kunne dele hovedbestyrelsens og Madagaskarmisjonærenes disposisjoner i innlandet, som vi allerede har vært inne på. Det springende punkt var her engasjementet i hovedstaden hvor han var kritisk innstilt til B.'s nevnte legearrangement med Dr. Davidson. Videre hadde han innvendinger mot visse sider av Lars Dahles påtenkte kateketskole og ikke minst holdt han igjen med hensyn til ev. kirkebygg og menighetsdannelse der. Et brev fra HB av 20-2-71 viser dette klart. Her uttrykkes forvirring med hensyn til det man oppfatter som en hos S. forandret holdning til NMS sitt engasjement på Madagaskar og deres forpliktelser overfor LMS. Denne hans (nye?) holdning kommer i konflikt både med B. og deres (HB) vurderinger angående agentskap, kateketanstalt og menighet i hovedstaden. HB. på sin side oppsummerer situasjonen slik:

«enten maae vi (. . .) sørge for vor Missions forsvarlige Betryggelse ogsaa ved Opprettelsen af en ordnet Missionsvirksomhed i Hovedstaden (. . .) eller ogsaa maae vi ophæve selve vor Betsileomission og drage med alt vort til Egne af Øen, hvor der ikke kan blive Tale om nogen Collision»⁴⁰.

HB går klart inn for det første alternativ da de p.g.a. det tidligere omtalte uforsonlige brev fra LMS sekretæren Mullens, nå ser seg løst fra alle tidligere forpliktelser overfor LMS.

S.' holdning på dette tidspunkt synes å ha vært *noe vaklende*. Han gir når alt kommer til alt sitt votum til den nye kamplinjen i innlandet, men han gjør det ikke på noen helhjertet og overbevisende måte. Snarere synes det som om det nå er de andre partenes initiativ og holdninger som drar ham mer eller mindre motstrebende etter. Allerede på dette tidspunktet synes det som om det er Tananarive som er blitt det reelle kraftsenteret i utviklingen av den norske Madagaskarmisjon, selv om S.' formelle posisjon på ingen måte er anfektet, og selv om han helt fram til bruddet forble et sentralt ledd i saksgangen.

Dette var vel bare mulig fordi S., til tross for uenighet på flere enkelt-punkter, *ikke la seg på en konfrontasjonslinje* med misjonærene (og HB), men forsøkte etter evne å skjøtte sitt embede på de premisser situasjonen medførte. For ham var også handlefrihet for misjonærene på feltet et grunnleggende misjonsorganisatorisk prinsipp. Dette viser at S. '*lojalitet strakte seg langt*, og illustrerer urimeligheten i å forklare det senere brudd ut fra S.' «herskersyke» og «trang til å dominere», slik det senere har vært gjort.

Hvordan tenkte så Madagaskarmisjonærene om Vest-Madagaskar som ny misjonsmark? Deres rådslagningsmøte 12/4-71 drøftet bl.a. hvilke steder som ville egne seg best til en utvidelse av arbeidet. Først redegjorde Borgen (B. var ikke til stede) for sine vurderinger av egnede plasser i Sakalavaland. Disse hadde liten appell til møtet, og konklusjonen ble: «Strøget sydover fra Nord-Betsileo imod Fianarantsoa var, som folkerigt og sammenhengende med vor nuværende Missionsmark det, som nærmest egnede sig til først at besættes av os»⁴¹. Selve spørsmålet om Sakalavamisjon ble ikke realitetsbehandlet, man nøide seg med å gi noen generelle vurderinger som i hovedsak overstemte med Borgens konklusjoner etter undersøkelsesreisen. Misjonærkollegiets holdning var således klar: opptrapping i det allerede besatte området, med ev. utvidelser primært sør- over i Betsileo.

Da HB henvendte seg til LMS-direksjonen i London i et brev av 3/6-71, hadde de altså bred støtte fra Madagaskarmisjonærene som kollegium, og likeledes støtte fra S. med de nyanseforskjeller det er redegjort for overfor. Brevet går gjennom hele saksgangen like fra begynnelsen av, og viker ikke en tomme når det gjelder de norskes *rett* til å bli i Betsileolandet. Som et tegn på deres gode vilje henvises til undersøkelsesreisen til Vest-Madagaskar som «(. . .) de (dvs. LMS) i deres Skrivelse af 17. januar f.A. betegnede som et Hensigtsmessig Arbeidsfeldt for en norsk Mission»⁴². Resultatene av reisen er imidlertid ikke av en slik karakter at man finner å kunne flytte sin virksomhet dit. Derfor, fortsettes det, har man, til tross for sin beredvillighet til å følge Abrahams eksempel og gå til venstre om brødrene gikk til høyre, ikke kunne finne noen annen utvei enn å fortsette i Betsileo. Dermed kan de heller ikke vurdere det annerledes enn at det er tvingende nødvendig *for denne virksomhetens skyld* å være representert i hovedstaden ved et agentur, en egen gudstjeneste og muligens kateketanstalt.

Bare å nevne muligheten av en permanent norsk tilstedeværelse i

hovedstaden, var som å vifte med en rød klut overfor engelskmennene. Det var og *klart i strid med tidligere avtaler*, men presset seg på fordi det ble stadig mer nødvendig av hensyn til virksomheten som allerede var etablert i Betsileo. For det første trengte man en misjonær i Tana for å ta seg av det forretningsmessige i forholdet til myndighetene. Likedan trengte man en menighet for å bevare fruktene av Betsileomisjonen da de døde stadig ble sendt til hovedstaden for lengere perioder for å gjøre tjeneste i det av regjeringen ofte pålagte pliktarbeide. En mulig kateketskole var naturligvis og utenkelig uten med basis i en menighet. I tillegg var det et av de sterkeste argumentene de norskes motstandere blant stormennene i Betsileo hadde at det ikke var noen norsk gudstjeneste i hovedstaden. Dette ble nemlig utlagt som et klart bevis på at den norske misjon ikke var begunstiget fra regjeringens side. Alt dette førte til at man så seg nødt til å sette til side tidligere posisjoner. Dette var og så mye lettere, da LMS allerede på sett og vis hadde gjort det samme for sitt vedkommende, i sin tidligere omtalte henvendelse til NMS-ledelsen. At NMS allikevel var opptatt av å gå saklig og korrekt fram overfor LMS, hadde bl.a. sammenheng med at spenningen mellom de to misjoner var begynt å bli en belastning for HB hjemme i forhold til enkelte pressgrupper i kretsene som mente broderkjærligheten, uansett rett eller ikke rett, tilsa at man burde vike plassen for engelskmennene i innlandet.⁴³

Slik er perspektivet når forhandlingene med de engelske misjonærer på Madagaskar gjenopptas på denne tid. Det er betegnende for utviklingen at initiativet denne gangen ikke kommer fra S., men fra B, som på eget initiativ sender et brev til Cousins, londonernes leder på feltet, hvor han ber dem si sin mening om Antsihanaka, et område nord for hovedstaden, da «The Norwegian Society will in about two years have some other Missionaries to send out and there will then be a question where they will have to be sent»⁴⁴. Cousins svarte saklig, men avvisende. I neste omgang sendte B. et nytt brev⁴⁵ hvor han tilbyr å gi opp Sør-Betsileo mot at engelskmennene anerkjenner Antsihanaka som et norsk arbeidsområde. Dette står i en viss kontrast til Rådslagningsmøtets konklusjon som prioriterte Sør-Betsileo, men forklaringen må være at man anså det for håpløst å komme til enighet med londonerne om dette området. Heller ikke denne forhandlingsrunden skulle føre til noen avklaring.

Snart skulle forhandlingene med LMS-misjonærene ta en brå og uventet vending. *Lars Dahle* tok skjeen i egen hånd og avfattet en lang, dyktig og grundig redegjørelse for det norske synet. Han ble

svart av Cousins, og denne oppklaringsrunden førte til et forhandlingsmøte den 9-9-71, hvor man faktisk kom til enighet om at Tananarive og Imerina skulle være et rent engelsk område, Fianarantsoa og Betsileo norsk! Allerede ved denne anledning viste Dahle at han ikke akte å stå ved sidelinja og betrakte utviklingen på Madagaskar. Hans framgangsmåte kan diskuteres på formelt grunnlag, men resultatet ble så positivt at ingen satte spørsmålstejn ved hans handlemåte den gang. Først seinere skulle Dahles hang til å ta sakene i egne hender skape de uholdbare samarbeidsproblemer som ble den utløsende faktor for bruddet mellom S. og NMS, og som det var nære på også kom til å presse B. ut av misjonsselskapet.

Dette forhandlingsgjennombruddet var av enorm psykologisk betydning. Selv om de norske, som vi har sett, var fast bestemt på å ri stormen av i innlandet, var selvsagt de åpne uoverensstemmelsene med LMS-misjonærene en stor belastning, både personlig og for arbeidet. Når det nå lyktes å komme til enighet, må årsaken søkes i at de engelske misjonærenes holdning til hva NMS sto for teologisk og kirkelig, igjen var i ferd med å endre seg. Sentralt står her den klare fronten nordmennene – anført av Lars Dahle – kom til å innta mot den stadig *økende katolske innflytelse*. Den dyktige og prinsippfaste holdningen de norske utviste her, imponerte og overbeviste LMS-misjonærene om at de norske, tross alt, mer var å betrakte som forbundsfeller enn som motstandere på Madagaskar.

Men året 1871 skulle bringe enda en avklaring av vidtrekkende betydning. Når nordmennene ville bygge ut sin gudstjeneste i Tananarive, støtte de mot det problematiske i deres stadig like uavklarte forhold til den gassiske øvrighet. Kirkebygg i hovedstaden forutsatte nemlig tillatelse fra myndighetene. Det viste seg – for øvrig ikke særlig overraskende – at en sterk fraksjon i regjeringen var i mot å gi en slik tillatelse, og det ble fattet vedtak om at nordmennenes søknad skulle avslås. Før resultatet av regjeringens forhandlinger forelå offentlig fikk imidlertid B. nyss om dette gjennom kontakter på høyere nivå. Han satte da alt på et kort og lot gjøre kjent, gjennom sin kontakt Rainizanoa at følgene av et avslag ville bli:

(. . .) «at vort Selskab efter al sandsynlighed betydelig vilde indskrænke sin Gjærning i Hovaernes Land (. . .) fornemmelig al den Stund, et Folk som Sakalaverne aabent havde uttalt sig derhen at de vilde modtage os med aabne Arme om vi kom. Det var derfor al sandsynlighed for at vort Selskab (. . .) lod idetmindste en Deel af os, der allerede ere komne hid, og de øvrige, der i Fremtiden ud-

sendes, gaae til Sakalaverne»⁴⁶.

Slik kom S.' tanker om en taktisk bruk av undersøkelsesreisen overfor myndighetene faktisk til å bli satt ut i livet. Vel var det høyt spill, men mye tyder på at premierministeren (som ofte viste seg å støtte opp om de norskes interesser) grep dette kortet og spilte det ut innad i regjeringen for å få omgjort avslaget på søknaden om kirkebygg. Allerede følgende dag uttalte han nemlig ved hoffet at det ville være beklagelig om de norske dro til sakalavaene og at det «spesielt vilde være et stort Savn for de mange Syge, om de norskes Læge (B.) skulde drage avsted»⁴⁷. Dette viste seg å være et skudd midt i blinken, for allerede kort tid etter kom byggetillatelsen bare på den betingelse at byggingen skulle skje i navn av en av de gassere som slutter seg til den norske menighet.

Bak B.'s dristige utspill lå en vurdering av at de norskes stilling overfor myndighetene nå var langt sikrere enn i 1870, da man fant å måtte foreta undersøkelsesreisen i hemmelighet. Det var Dahles undervisning og ikke minst B.'s legepraksis som litt etter litt skaffet dem innflytelse ved hoffet. Regjeringen på sin side hadde etterhvert innsett at den norske misjon var politisk ufarlig. I tillegg kom, som vi allerede har påpekt at den gamle dualistiske religionspolitikken var oppgitt, slik at det var mulig for B. å «true» med sakalavamisjon uten å pådra seg myndighetenes vrede av den grunn. B. konkluderer selv slik: . . . «Om nu vor paatenkte Kirkebygging i Hovedstaden faaer Fremgang og den mere liberale Aandsretning hos de styrende fremdeles skulde vedvare, maa vel vor Mission her på Madagaskar ansees mere befæstet end nogensinde før, og nødvendigheden af at oprette en norsk Mission paa Vestkysten synes da ogsaa at bortfalde»⁴⁸.

På mange måter kan en si at tillatelsen til å bygge kirke i Tananarive i praksis var jevngodt med et traktatmessig ordnet forhold og avklaring i konsulatsaken. Selv om forholdet enda ikke var formelt ordnet hadde misjonærene gjennom regjeringens godkjenning av søknaden om å bygge kirke i hovedstaden fått en klar og tydelig garanti på at de var ønsket i landet, og at myndighetene så på deres arbeid med velvilje.

Slik var situasjonen da det begivenhetsrike året 1871 ebbet ut. På mange måter ble det *et nøkkelår for den norske Madagaskarmisjon*. Det hadde skapt en erkjennelse som HB uttrykker slik:

«Førte saaledes end ikke de i Løbet af forrige aar foretagne Under-søgelsesreiser til Optagelsen af nye Virkepladse for vor Mission på

Madagaskar, saa medførte de det dog ikke uviktige Resultat, at vor Mission saaledes saa meget bestemtere henvistes til at fortsætte sine Bestrebelse for at vinde Fodfæste paa den gamle Missionsmark i Betsileolandet, det havde jo nu vist sig, at det ikke var muligt at finde nye Virkepladse, uden at sætte hele vor Mission paa Mad. i den betænkeligste Stilling»⁴⁹.

Derfor, fortsetter man, hadde man gått til opptagelse av nye misjonsstasjoner i Betsileo, opptrappet virksomheten i hovedstaden ved Dahles lærerskole, og gjort B.'s «foreløpige» opphold der permanent med tanke på opprettelsen av en gudstjeneste i byen. Når det gjaldt myndighetenes forhold til de norske, synes det å være stadig mer preget av tillit og velvilje.

Også i 1872 kom utviklingen til å fortsatte langs de samme linjer. Riktignok bød året på et antiklimaks: misjonsdireksjonen i London kunne ikke gi sin støtte til den overfor nevnte overenskomst mellom de norske og engelske misjonærer på Madagaskar. I et skarpt brev av 26-2 gjorde de det klart at både Antsihanaka, hele Imerina og hele Betsileo var å betrakte som engelsk område. Dette avslaget førte til bedrøvelse på alle hold, men ikke til ettergivenhet fra HB's side. Tvert om konkluderte de med at . . . «under saadanne Omstendigheder er det vel ikke muligt at bevare Fred» . . .⁵⁰. Snarere enn å henlede tanken på Sakalavamisjon igjen, forsterket dette bruddet HB's vilje til å *sette seg fast i innlandet*. LMS-avslaget hjalp faktisk NMS til fra nå av, å gå fram utelukkende etter spørsmålet om hva som var mest hensiktsmessig for dem selv, uten å måtte skjule for mye til hensynet til LMS. Dermed kom dette antiklimakset på sett og vis til å tjene NMS sine interesser på sikt. Ikke bare følte man seg fri fra alle moralske forpliktelser overfor LMS, men saken skaffet også de norske atskillig sympati både i utlandet og hjemme, og ga dem et åpnere forhold til de engelske *misjonærene* på Madagaskar.

Foreløpig oppsummering

Vender vi et øyeblikk tilbake til det som var vårt utgangspunkt, framstillingen av bakgrunnen for Vest-Madagaskarmisjonen i NMS's jubileumsskrift, er det flere ting å bemerke på bakgrunn av det materiale vi har gjennomgått. Vi kan ikke se det annerledes enn at jubileumsskriftets framstilling ikke treffer i sin beskrivelse av S.' rolle. Dels skjer det en *overvurdering av hans reelle innvirkning* på utviklingens gang, dels tegnes det på visse punkter et *fortegnet* bilde.

Når det gjelder selve *forarbeidet til Madagaskarmisjonen*, kan vi et stykke på vei gi E. Birkeli rett i hans kritiske merknader. I ettertid kan man kritisere at S. i 1865 ikke dro over til Madagaskar for å se på forholdene selv. Videre kan man stille spørsmålsteget ved holdbarheten i å bygge utelukkende på Davidsons uttalelser i 1866, og sende de tre første misjonærer over til Madagaskar uten noen forkontakt hverken med regimet eller med LMS's ansvarlige representant i Tananarive. De norske må ha kommet noe overrumpende på engelskmennene, og under slike omstendigheter var det uheldig å ville presse fram en forpliktende akseptering av norsk misjon i innlandet (dette var jo dengang et helt nytt moment for engelskmennene) under den noe heseblesende og uklare sammenkomsten i Ambatoakanga-kirken i 1867. Det kan synes som et historiens paradoks at den vanligvis så grundige S. – tilsynelatende ikke hadde vært grundig nok i sine forberedelser til Madagaskarmisjonen. Det må da straks tilføies at det ikke var noe S. selv ønsket sterkere enn å få mer tid til Madagaskarmisjonen. Men i virkeligheten var han nedlesset i arbeidsoppgaver i Zululand – ikke minst av administrativ art (han klaget stadig over ikke å få tilstrekkelig tid til den «egentlige misjonsgjerning») Kanskje kan man si det slik at det var nettopp S.' ansvarsfølelse og pliktoppfyllende grundighet (i Zululand) som hindret den forberedelse av Madagaskarmisjonen han selv ønsket.

Men om en ser bort fra visse uheldige omstendigheter i selve startfasen, har vi ved flere anledninger måttet karakterisere hans *videre* strategi og handlemåte som *effektiv, klok og ansvarlig*. Det betød utvilsomt mye for den nystartede og famlende Madagaskarmisjon at den i sine første år hadde en mann med S.' kvalifikasjoner som sitt faste punkt. Enda et forhold må omtales i denne sammenheng. *Å føre striden og motsetningene i innlandet tilbake på S. må, i alle fall etter 1870, være helt urimelig*. Vår framstilling har søkt å vise at det nettopp var han som vanskeligst kunne akseptere en handlemåte fra de norskes side som kom i strid med de tidligere «avtaler» med LMS. Framfor alt var han kritisk til en permanent, utvidet norsk virksomhet i hovedstaden, som var det grunnleggende anstøtspunkt for engelskemennene. Det var *Tananarive-misjonærene med Dahle i spissen*, støttet av Betsileomisjonærene, som med hovedbestyrelsens samtykke satte all kraft inn på, ikke bare å bli værende, men også ekspandere til nye områder i innlandet. Når det allikevel ble Tananarivemisjonærene som fikk i stand forhandlingsgjennombruddet med de engelske misjonærene på Madagaskar, må forklaringen

være den nye holdning til de norske som en følge av den felles front mot den stadig økende katolske innflytelse. Ved S.' to Madagaskaropphold var situasjonen en helt annen. Det medfører sannsynligvis riktighet da det er blitt anført at hans bispeembede og den norske administrasjonsstruktur dengangen gjorde de engelske skeptiske. Men det må da straks tilføyes at dette ikke var ting S. hadde tiltatt seg selv. «Biskopmisjonen» ble til på HB's eget initiativ og gjennomføring i 1867, rett før S.' første Madagaskarbesøk. Heri lå det uheldige, og ikke i S.' *person*. Viktig er også erkjennelsen av at *han allerede fra slutten av 1870 av ikke lenger representerer det samme kraftsenteret for Madagaskarmisjonens utvikling*, som E. Birkeli synes å måtte forutsette i sin framstilling.

Det er også vår oppfatning at jubileumsskriftet ikke helt treffer når det synes å anføre S.' og B.'s motvilje mot LMS og «hovakristendommen» *teologisk og kirkelig* som hovedgrunnen til å se seg om etter alternative virkeplasser på øya. S. hadde jo selv valgt å slå seg ned i «dissenternes» nærhet. Dessuten delte de sin skepsis mot den kristendomsform LMS representerte med hele misjonærkollegiet. Her er det bare tale om nyanseforskjeller og ikke om forskjellig grunnsyn. For B. var hans ønske om å gå til sakalavene mer *personlig begrunnet* i den trykkethet han følte i hovedstatsmiljøet, som vi skildret tidligere. For S.' vedkommende var behovet for å se seg om etter alternative virkeplasser, dels *begrunnet i det mangelfulle rettsgrunnlag* i forhold til myndighetene, dels i hans nedtrykthet over striden med LMS i innlandet som han fant det *svært belastende for en misjon* å stå i.

Jubileumsskriftet har rett når det påpeker at det var S.'s vurdering av behovet etter å se seg om etter en alternativ misjonsmark til innlandet, som brakte Vest-Madagaskar på dagsordenen igjen i 1869. Men det er viktig å holde klart at dette var *en linje som igjen ble forlatt*. Allerede da undersøkelsesreisen ble foretatt i 1870, var man innstilt på å kjempe kampen igjennom i innlandet. Vel var det fremdeles flere usikkerhetsfaktorer som gjorde at man ikke kunne utelukke for all framtid muligheten for sakalavamisjon, men som vi har sett brakte årene 1871–72 en avklaring både i forholdet til myndighetene på Madagaskar og til LMS-misjonærene, slik at behovet for et alternativ på det tidspunkt faktisk ikke lenger var til stede. Forklaringen på at Vest-Madagaskar ble antatt som ny «misjonsmark» i 1874 er altså IKKE BEHOVET FOR ET ALTERNATIV TIL ARBEIDET I INNLANDET. Som vi skal se i neste artikkel var det heller ikke S.'

og B.'s gamle ønske om en «hovafri» misjon som *utløste* opprettelsen av sakalavamisjonen, selv om dette ønsket i begynnelsen ble retningsgivende for dens *oppdrag når den først var vedtatt*.

NOTER

1. Andre verdifulle arbeid fra den senere tid med relevans til NMS-historien, men med et mer spesielt hovedsikte er JOHANNES BORGENVIK: *Bajonetter og demoner på Madagaskar*, Oslo 1979, og O. G. MYKLEBUST: *H. P. S. Schreuder. Kirke og misjon*, Oslo 1980.
2. Emil Birkeli: *Det Norske Misjonsselskaps historie*. Bind IV. Stavanger 1949 (avsnittet om Vest-Madagaskar), side 341. (Se og særlig s. 356–61).
3. E. Birkeli: *Anf.skr.* s. 337–8 og s. 342.
4. LMS = London Missionary Society. Var Madagaskars «pionermisjon» og arbeidet utelukkende rundt hovedstaden blant den «statsbærende» innlandstamme, Imerina, den gang vanligvis omtalt som «hova».
5. E. Birkeli: *Det norske Misjonsselskaps historie*, s. 339. Om Schreuder og hovane, se side 343.
6. Andre momenter påpekes særlig på s. 353–4, men da de bare antydes uten nærmere utfoldelse, får de ikke gjennomslag i framstillingen. Se nærmere under «Endelig oppsummering».
7. Dette arkivet er nylig satt i stand og gjort tilgjengelig, og inneholder atskillig verdifullt materiale, bl.a. originale brever, kopibøker o.l. fra grunnleggningstiden, til dels og materiale som ikke finnes i NMS-arkivet i Stavanger. Vi forkorter det i det følgende til AT (arkivet Tananarive).
8. Dette ble utløst gjennom Lars Dahles hjemsendelse av et utkast til konferanseordning bak Schreuders rygg.
9. Brevet finnes i AT, «Dokumenter fra grunnl.tiden» (dok.gr.) 56 A. 5–7.
10. Det følgende bygger på «Norsk Misjonstidende» (NMT) 1864–67.
11. AT, dok.gr. 56 A.
12. AT. Rosaas: «Nogle historiske opplysninger».
13. At. Dok.gr. 56 A, 9 (brev av 29/10–69).
14. Engh, Borgen og Nilsen ankom Tananarive 27/8–1866 hvor de ble vennlig mottatt og innlosjert hos LMS-misjonærene.
15. Først i 1876 førte denne søknaden til det ønskede resultat.
16. «St. Augustin» – bukt nær Tulear, anvist fordi området var uavhengig av hovane.
17. se Årsmeldingen 1869 s. 76.
18. HB til Schreuder 8/4–70, «Aktstykker til Belysning af Forholdet mellom Biskop Schreuder og Det Norske Missionselskap», s. 130.
19. Brev til Madagaskars premierminister fra Schreuder av 20/9–69 om at denne har utnevnt Borchgrevink til sin «superintendent» finnes i AT, Dok.gr. 56 A. 1.
20. Se NMT 1871, s. 137. Det følgende bygger på samme.
21. NMT 1870 s. 246.
22. Brevet finnes i norsk oversettelse i AT, Dok.gr. 56 A, 62–64.

23. Se bl.a. brev fra S. til HB av 7/10-70, «Aktstykker» s. 140.
24. se samme s. 141.
25. Kåre Lode: Tilhøvet mellom norske misjonærer og styresmaktene på Madagaskar 1867-95 (stensilert hovedoppgave) s. 41.
26. Går fram av et brev fra HB til S. 14/9-70, «Aktstykker» s. 137.
27. AT, bok 247 «Svarskriv fra hovedbestyrelsen».
28. «Aktstykker» s. 151 f.
29. Brev fra S. til misj. på Mad. 10/12-70. AT, Dok.gr. 56A, 97.
30. Overfornevnte brev av 10/1-70. AT. Dok.gr. 56A, 73.
31. Kaptein Larsen i NMT 1870, s. 501.
32. Hovane var sakalavenes erkefiender. I forrige århundre utgjorde de hver sin betydelige «statsdannelse», og i det aktuelle tidsrom lå de stadig i innbyrdes kriger og trefninger.
33. NMT 1871, s. 224.
34. samme s. 261.
35. samme s. 262.
36. Se NMT 1871, s. 226.
37. samme s. 374.
38. NMT 1871 s. 467. På samme møte gikk også Borgen inn for, på visse betingelser, å la «dronningens predikanter» slippe til på «norske» prekestoler. Se også hans positive reportasje fra dronningkroningen i NMT 1869, bl.a. s. 259 f. og s. 266.
39. S. til Mad.misj. 3/2-71, AT. Dok.gr. 56A, 102 (ikke opptatt i «Aktstykker».
40. «Aktstykker» s. 166-7.
41. NMT 1871, s. 464.
42. AT. 28E: «Korrespondanse fra grunnleggingsårene», s. 7.
43. En brevveksling mellom Stavanger kretsstyre og HB som finnes i AT, Korr,gr. 28 E, viser dette.
44. Brev av 27/5-71, AT. Dok.gr. 56A, 14-15.
45. Brev av 28/7-71, AT. Dok.gr. 56A, 16-19.
46. NMT 1872, s. 328.
47. samme
48. samme s. 330.
49. Aarsmeldingen 1871. s. 70.
50. Svarskriv til Mad.misj. 10/10-72, AT. bok 247.